

Cicero-tutkimus Turun Akatemiassa Veli-Matti Rissanen

Marcus Tullius Cicero (106–43 eKr.) oli renessanssiajan humanistioppineille antiikin auktorien joukossa numero yksi. Cicero oli ennen kaikkea kielellinen esikuva, mutta jo varhaisiin humanisteihin Cicero oli vedonnut kokonaisvaltaisemmin. Ciceron herättämien virikkeiden pohjalta he loivat viisikohtaisen kasvatusohjelmansa (*studia humanitatis*), johon kuuluivat grammatiikka, retoriikka, runous, historia ja moraalifilosofia.¹ Humanismin ensimmäiset vaikutteet saapuivat Suomeen 1500-luvulla ulkomailla opiskelleiden suomalaisten välityksellä. Suomalaisten opiskelijoiden opintomatkat suuntautuivat lähinnä saksankielisellä alueella oleviin protestanttisiin yliopistoihin. Keskeisessä asemassa oli Wittenbergin yliopisto, jossa puhalsivat niin ikään humanistiset tuulet. Cicero oli ollut jo keskiajalla retoriikan auktoriteetti, mutta renessanssihumanismin myötä hänen asemansa tässä roolissa vahvistui entisestään. Wittenbergissäkin Melanchtonin periaatteiden mukaisesti Ciceron kielestä tuli latinan kielen ja tyylin malli ja mittapuu.² Niinpä Ciceron vaikutus on nähtävissä jo Agricolan tuotannossa.³

Koulut ja yliopisto

Ruotsissa vuonna 1571 annettu koululaki on ensimmäinen dokumentti, jonka perusteella saamme tarkempia tietoja latinan opetuksesta Suomessa. Latina oli koulussa pääroolissa, koska se oli kirkon ja sivistyksen kieli. Humanismin periaatteiden mukaisesti latinan opiskelun tavoitteena oli kyky käyttää kaunopuheisesti latinaa niin kirjallisessa kuin suullisessakin ilmaisussa. Proosatyylin esikuvaksi otettiin Ciceron kielenkäyttö.⁴ Vaikka antiikin kirjallisuutta ei arvostettu itsessään, klassisia auktoireita luettiin kuitenkin myös sisällöllisten tekijöiden vuoksi – tietenkin sillä edellytyksellä, että ne palvelivat opetuksen yleistä päämäärää, joka oli oikea usko.⁵ Niinpä esimerkiksi Ciceron *De officiis* sisällytettiin opetettaviin teoksiin, koska sen moraaliset opit sopivat siveysopillista kasvatusta korostavaan opetusohjelmaan.⁶

Ruotsissa vuosina 1611 ja 1649 laaditut koulujärjestykset osoittavat hyvin, miten keskeinen asema Cicerolla oli koulujen opetusohjelmassa.⁷ 1611 koulujärjestyksen

¹ Ks. Kajanto 2000, 33–34.

² Kajanto 2000, 41, 47. Suomalaisten opinkäynnistä Wittenbergissä, ks. Nuorteva 1999, 155–.

³ Ks. Kajanto 2000, 51. Ks. Heininen 2007, 350, 361. Heininen toteaa (s. 353), että Agricolalla oli Aristoteleen kootut teokset, joiden ”ensimmäisen osan kääntöpuolella on Ciceron Tusculanum-kirjeiden toisesta kirjasta lainattu kuudentoista kohdan luettelo, jossa määritellään eri sielunkykyjä ja tunteita”. Tarkennuksena tähän todettakoon, että Cicero käsittelee tunteita *Tusculanae disputationes* -teoksen neljännessä kirjassa.

⁴ Hanho, 1947, 15, 18; Kajanto 2000, 59–60.

⁵ Kajanto 2000, 59.

⁶ Hanho, 1947, 16. *De officiis* -teosta arvostettiin tässä tehtävässä keskiajalta lähtien, ja ylipäätään se on kasvatuksellisen ja käytännöllisen lähestymistapansa vuoksi ollut jälkivaikutukseltaan merkittävin Ciceron teoksista. Ks. Douglas 1968, 148–149, Rawson 2001, 300–305.

⁷ Ks. Sarasti-Wilenius 2009, 78.

mukaan toisella luokalla luettiin 20 Ciceron helpointa kirjettä, kolmannella luokalla Ciceron puheeseen ja harjoiteltiin kirjoittamista jäljittelemällä Ciceron kirjeiden ja puheiden tyyliä. Viidennellä luokalla tuli lukea kaksi Ciceron puhetta – vaihtoehtoina olivat *Pro Milone*, *Pro Roscio Amerino* ja *Philippicae* – tai sitten filosofisista teoksista joko *De officiis* tai *De senectute* ja *De Amicitia*.⁸ Vaikka myöhemmin, jo vuoden 1693 koululaissa, humanismi koki takaiskuja, latinan ja Ciceron asema säilyi vahvana. Tilanne pysyi lähes ennallaan aina 1800-luvulle saakka.⁹

Turun akatemiassa luennoitiin samoja antiikin auktoireita kuin kouluissa. Retoriikan keskeisyys vaikutti siihen, että erityisesti Ciceron retoriset teokset ja puheet saivat paljon huomiota. Näitä tarkasteltiin ennen kaikkea latinan kielen ja tyylin näkökulmasta. Sama koski Ciceron kirjeitä.¹⁰ Vaikka Cicero olikin ennen muuta hyvän latinan esikuva, hänen teoksissaan nähtiin myös muita arvoja.¹¹ Filosofisten teosten moraalikasvatukselliset opit saivat vastakaikua, olihan moraalifilosofia humanistisen opetusohjelman yksi kulmakivistä. Myös Porthan oli tältä osin tiukasti kiinni humanistisessa traditiossa: hänelle Cicero oli antiikin merkittävin proosakirjailija, jota hän luennoi usein ja piti latinan kielen, retoriikan ja moraalifilosofian esikuvana. Teeseissään hän siteeraa Ciceroa enemmän kuin ketään toista antiikin auktoiria.¹² Vaikka akatemian alkuajoista saakka Ciceroa käytettiin väitöksissä paitsi kielellisenä mallina myös merkittävänä lähteenä, niin väitöksen kohteena hän ei ollut kuitenkaan kovin suosittu. Miltopaeuksen väitössarja mukaan lukien vain yhdeksässä väitöskirjassa tutkimusaiheena on Cicero.¹³ Esimerkiksi Porthanin alaisuudessa ei laadittu yhtään Ciceroa käsittelevää väitöskirjaa. Porthanin kohdalla tämä ei kuitenkaan ole varsinainen yllätys, sillä hän ei yleensäkään suosinut antiikkia koskevia aiheita dissertaatioissa.¹⁴

Cicero-väitökset

Turun akatemiassa laadittiin varsinaisesti kahdeksan Ciceroa koskevaa väitöskirjaa, joiden alat edustavat historiaa, filosofiaa, kirjallisuuden- ja kielentutkimusta. Käyn seuraavassa läpi Cicero-väitökset aiheen mukaisessa järjestyksessä. En käsittele tässä yhteydessä Martin Miltopaeuksen vuosina 1644–1649 julkaisemaa retoriikkaa käsittelevää dissertaatiotarjontaa, joka koottiin myös yksiin kansiin. Kyseessä on puhetaidon oppikirja (*Institutiones oratoriae*), joka on pääosin kokoelma sitaatteja eri antiikin auktoireilta, vaikkakin ennen muuta Cicerolta. Teoksen keskeiset piirteet on esitelty Iiro Kajanto.¹⁵

⁸ Lagus 1890, 21–22.

⁹ Ks. Hanho 1947, 71, 87–88; Lagus 1890, 126–.

¹⁰ Sarasti-Wilenius 2009, 78.

¹¹ Kajanto 2000, 84–85.

¹² Kinnari 2008, 123–125.

¹³ Ks. Vallinkoski 1962–1969.

¹⁴ Kinnari 2008, 123. Harvoista antiikkia käsittelevistä väitöksistä monet ovat kreikkalaisaiheisia. Kajanto 2000, 272.

¹⁵ Kajanto 2000, 91–94. Tarkemmista yksityiskohdista, ks. Sarasti-Wilenius 2000, *passim*.

Historia

Turun akatemian ensimmäisenä varsinaisena Cicero- tutkimuksena voi pitää Porthanin edeltäjän Henrik Hasselin presidoimaa väitöskirjaa *De M[arco] T[ullio] Cicerone eiusque fatis* ("Cicerosta ja hänen kohtaloistaan") vuodelta 1736. Respondenttina toimi Sigfridus Ingman. Dissertaatio on viimeinen kolmesta Hasselin johdolla laaditusta antiikin suurmiestä koskevasta väitöskirjasta. Aiemmin olivat ilmestyneet väitökset Caesarin murhasta (vuonna 1732) ja Augustuksen valtaannoususta (1733).¹⁶ Cicero oli Hasselille keskeinen auktori. Luennoillaan hän oli keskittynyt erityisesti Ciceron moraalifilosofisiin teoksiin, joista ylivoimainen suosikki oli *De Officiis*.¹⁷ Väitös tarkastelee Ciceron julkisia ja yksityisiä elämänvaiheita. Alussa perustellaan, miksi suurmiesten elämäkertojen esittäminen on ollut ja on tärkeää: tällaisilla havainnollisilla esimerkeillä ihmiset saadaan rakastamaan moraalista hyvää (*honestum*) ja niillä on suuri merkitys myös järkevyyden tai viisauden (*prudencia*) hankkimisessa. Näissä sanoissa kuuluu kaikuja *De Officiis* -teoksesta ja näkyy humanismin korostama historian käytännöllinen tehtävä – tehtävä, joka oli Hasselin luentojen punaisena lankana.¹⁸ Hassel vaali Ciceron esille nostamaa ajatusta historiasta elämän opettajana.¹⁹

Väitöskirjassa käydään läpi Ciceron elämä käyttäen lähteinä yksinomaan antiikin kirjallisuutta, ennen kaikkea Plutarkhosta ja Ciceron omia teoksia. Lähdeviitteet ovat hyvin harvassa. Väitös on muutenkin suppea, käsittely on hyvin kaavamaisista edeten kronologisessa järjestyksessä Ciceron syntymästä kuolemaan. Alussa tosin tulee esiin mielenkiintoinen yksityiskohta: Ciceron syntymävuodesta näyttää vallinneen erimielisyys, toisten mukaan hän syntyi vuonna 647 *ab urbe condita* (eli 107 eKr.), toisten mukaan vuonna 648 *a.u.c* (eli 106 eKr.), joka on oikea syntymävuosi.²⁰ Väitös on käytännössä pienoiselämäkerta, joka keskittyy suurelta osin Ciceron julkiseen puoleen käyden läpi keskeiset tapahtumat, kuten konsulikauden Catilinan salaliiton kukistamisineen, maanpaon ja lopulta Ciceron kuoleman. Yksityiselämä käsitellään yhdessä luvussa, jossa mainitaan avioerot ja tyttären kuolema. Lopussa luodaan katsaus Ciceron persoonaan: Cicero esitetään nerokkaaksi mieheksi, joka puhujana ylsi kreikkalaisten puhujien tasolle ja oli latinankielisistä puhujista ylitse muiden. Tekijän mukaan Cicero ei ollut ahne, mutta kunnianhimo sai hänessä ylivallan ja miltei sokaisi hänet, toisinaan hän taas oli varsinainen teeskentelijä. Vastoinkäymisissä hän ei pystynyt noudattamaan stoalaista järkähtämättömyyttä, jota hän teoksissaan suositteli. Tekijä kuitenkin toteaa lopuksi Liviusta mukaillen, että vain kuoleman hän kesti urhoollisesti, ja sekin johtui pikemminkin epätoivosta ja elämään kyllästymisestä kuin urheudesta.²¹ Muussa suhteessa tekijän mielestä on kiistämätöntä, että Cicero oli toimissaan tasavallan (*res publica*) ystävä.

¹⁶ Hasselin johdolla laadituista dissertaatioista vain pieni osa käsittelee antiikkia. Ks. Kajanto 1984, 26.

¹⁷ Kajanto 2000, 207. Merisalo 1995, 140, 142.

¹⁸ Ks. Porthan, Opera Selecta IV, 365. Ks. Kajanto 2000, 34, 207. Merisalo 1995, 143.

¹⁹ *De oratore* 2,36: *Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis, qua voce alia nisi oratoris immortalitati commendatur?* "Mikäpä muu kuin puhujan ääni tekee kuolemattoman historiasta, joka on aikakausien todistaja, totuuden valo, elävä muisti, elämän opettaja ja menneiden aikojen sanansaattaja?" (Suom. Aulikki Vuola). Merisalo 1995, 140–141.

²⁰ Ciceron syntymävuoden mainitsee Gellius (*Noctes Atticae* 15, 28, 3.)

²¹ Päätelmä mukailee Liviuksen arviota (ks. Seneca, *Suasoriae* 6,17; 6,22.), vaikka kirjoittaja ei sitä mainitse. Liviuksen kuvaukseen (Seneca, *Suasoriae* 6,17) Ciceron viimeisistä hetkistä viitataan kyllä aiemmin.

Toinen historian alaan kuuluva dissertaatio on *De Marco Tullio Cicerone, ut politico, non plane imitando*. Tämän lyhyen (10 sivua) vuonna 1797 julkaistun *pro gradu* -väitöksen preeses oli moraalifilosofian professori Johan Bilmark ja respondentti Henrik Selen. Väitös esittelee niitä syitä, miksi Ciceroa ei tule pitää hyvän poliitikon esikuvana.

Väitöksen esipuheessa Ciceroa ylistetään monin tavoin, niin puhujana kuin filosofina. Tekijä korostaa, ettei hän halua tahrata tämän monien kunnioittaman merkkimiehen mainetta, vaan haluaa itsekkin lukeutua Ciceron ihailijoihin. Mutta tekijän mukaan Cicero oli suuruudestaan huolimatta vain ihminen, jota ei voi pitää kunnollisen ja järkevän poliitikon esikuvana.

Väitös alkaa hyvän poliitikon määrittelyllä. Tekijän mukaan poliitikko ei ole se, jolla on moninainen teoreettinen tietämys siitä, mikä on hyväksi valtiolle, vaan ”rauhan tai sodan mies”, joka kykyjensä ja ansioidensa vuoksi on päässyt valtion peräsimeen. Lisäksi tekijän mukaan hyvän poliitikon kuuluu ajatella aina vain valtion etua ja käyttäytyä sivistyneesti (*humaniter*) myötäkäymisissä eikä vaipua epätoivoon tai jäädä neuvottomaksi vastoinkäymisissä. Jos Ciceron toimia arvioidaan näillä kriteereillä, hän ei tekijän mielestä ollut ”niin suurisieluinen kuin poliitikolta on lupa odottaa”. Väitteensä tueksi tekijä vetoaa Montesquieun auktoriteettiin. Seuraa lainaus, jossa Montesquieu vertaa Catoa ja Ciceroa toisiinsa poliitikkoina ja vertailussa Cato vetää ylivoimaisesti pidemmän korren. Montesquieu mainitsee muiden muassa, että ”Cicero ajatteli aina ensin itseään, Cato taas unohti aina itsensä” ja ”Cato halusi pelastaa isänmaan sen itsensä takia, Cicero taas kerskaillakseen sillä”. Lisäksi Montesquieu mukaan Cato suhtautui poliittisiin tapahtumiin kiihottomasti, toisin kuin Cicero.²² Muistutettakoon kuitenkin, että Montesquieu oli muuttanut mielensä Ciceron suhteen, sillä aiemmin hän oli ihailnut Ciceroa.²³ Väitöksen tekijän siteeraamassa otteessa ja muuallakin Montesquieu edelleenkin tunnusti Ciceron nerouden.²⁴ Myös muut ranskalaiset valistusfilosofit, Voltaire etunenässä, arvostivat suunnattomasti Ciceron ajatuksia ja kirjoituksia.²⁵ Lisäksi Ranskan sekä Yhdysvaltojen tasavallan kannattajat näkivät Ciceron suurena valtiomiehenä ja isänmaanystäjänä, johon he halusivat samastua. Myös englantilainen Middleton asettaa vuonna 1741 julkaistussa teoksessaan *The History of the Life of M. T. Cicero* Ciceron Caton edelle ja näkee Ciceron heikkoudetkin myönteisessä valossa.²⁶

Väitös mainitsee Ciceron kirjeet parhaimmaksi lähteeksi tutkittaessa Ciceron poliittista toimintaa ja hänen valtiomiestaitojaan. Muina lähteinä väitöksessä on käytetty Plutarkhosta, Ciceron ankaraa kriitikkoa Cassius Dioa sekä Valerius Maximusta, jolta tekijä mainitsee myös Ciceroa puolustavia näkemyksiä. Väitöksessä osoitetaan ensin, millainen takinkääntäjä Cicero oli suhteessa Pompeiukseen ja Caesariin, mistä yhteenvetona todetaan, että järkevä poliitikko kauhistelisi eikä voisi hyväksyä moista Ciceron osoittamaa kevytmielisyyttä ja ailahtelevuutta. Tekijä todistaa Ciceron myös

²² Montesquieu, *Considérations sur les causes de la grandeur des romains et de leur decadence*, kpl XII.

²³ Montesquieu aloittaa nuoruuden teoksensa *Discours sur Cicéron* (teoksessa *Œuvres complètes*. éd. André Masson. Paris 1950–1955, III, 15) sanoilla ”Cicéron est, de tous les anciens, celui qui a eu le plus de merité personnel, et à qui j'aimerois mieux ressembler”.

²⁴ Ks. Montesquieu, *Pensées Diverses: des Anciens*.

²⁵ Ks. Voltaire, *Remarques de l'esprit sur les Moeurs* IV.

²⁶ Middleton 1837, 730; 299.

kohtuuttoman kunnianhimoiseksi, pistäväkieliseksi ja itserakkaaksi henkilöksi, mikä narkästytti muita ja saattoi myös hänet itsensä vaaraan. Väitteitä perustellaan konkreettisilla esimerkeillä. Gabiniuksen tapauksen avulla osoitetaan, miten Cicero vain miellyttääkseen Pompeiusta ryhtyi kovasti puolustamaan oikeudessa rahankiristyksestä syytettyä Gabiniusta ja sortui näin virkarikkomukseen. Monet ovat moittineet Ciceroa vilpillisestä toiminnasta – eikä syyttä, toteaa tekijä. Antoniuksen ja Ciceron välisessä poliittisessa kamppailussa nähdään monia merkkejä Ciceron kierosta ja viekkaasta luonteesta. Octaviuksen taas oli helppo houkuttaa Cicero puolelleen vedoten tämän liialliseen kunnianhimoon ja turhamaisuuteen. Lopuksi tekijä toteaa, että Ciceron ei-hyväksyttävästä poliittisesta toiminnasta olisi enemmänkin todistusaineistoa mutta hän ei halua etsimällä etsiä Ciceron vikoja.

Väitös on tietyistä alun pehmentävistä kannanotoistaan huolimatta kriittinen puheenvuoro käytännön poliitikko Ciceroa vastaan. Tekijä tavallaan vertaa Ciceron poliittista toimintaa ihannevaltiomiehen toimintaan, mikä käy ilmi jo alussa esitetyistä hyvän poliitikon kriteereistä. Hän ei kuitenkaan ota huomioon Ciceron aikaista poliittista tilannetta ja ajan oloja – seikka, joka on omiaan vahvistamaan Ciceron kehnoa poliitikon mainetta.²⁷ Tekijän puolustukseksi sanottakoon, että hän ei ole ensimmäinen eikä viimeinen tutkija, joka näin tekee, ja että hän edustaa kaikkienensa melko maltillista linjaa. Väitöksen voi kuitenkin tietyssä mielessä nähdä ennakoivan sitä erittäin kiihvasta ja ankaraa kritiikkiä Ciceroa kohtaan, joka saavutti huippunsa 1800-luvulla, etenkin saksalaisten historiankirjoittajien, Wilhelm Drumannin ja Theodor Mommsenin teoksissa, joissa Ciceron maine mustattiin tyystin.²⁸

Kolmas historiaväitös *De Cicerone historico* laadittiin vuonna 1826. Esimiehenä oli J. G. Linsén, josta tuli Rooman kirjallisuuden professori vuonna 1828, respondentteina S. G. Berg sekä F. A. Borg. Tämä kaksiosainen väitöskirja, jossa teksti jatkuu yhtäjaksoisesti ensimmäisestä osasta toiseen, esittelee ja kommentoi Cicero ajatuksia historiankirjoituksesta. Teksti lienee Linsénin itsensä käsialaa.²⁹

Väitös alkaa Ciceron ylistyksellä. Cicero todetaan monipuolisesti oppineeksi, lahjakkaaksi ja työteliääksi mieheksi niin, että hyvällä syyllä ”koko antiikin, varsinkin kreikkalaisen, sivistyksen voidaan sanoa vallatun Ciceron johdolla”. Lisäksi tekijän mukaan myöhemmät ajat ovat hänelle – jota tekijä nimittää ”taiteiden ja tieteiden vaalijaksi ja suojelijaksi” – velkaa sen, että tuo kaikki viisaus säilyi perintönä nykyaikaan saakka. Tässä tuodaan eksplisiittisesti esille se syy, miksi Cicero oli niin suosittu myöhäisantiikista renessanssiin ja uudelle ajalle asti: Cicero toimi kreikkalaisen sivistystradition välittäjänä ja kreikkalaisen ajattelun korvaamattomana lähteenä.³⁰

Väitöksen keskeisimpänä lähteenä on Ciceron *De oratore*. Muista lähteinä käytetyistä Ciceron teoksista mainittakoon *De inventione*, *Brutus*, *Orator*, *Pro Archia poeta* sekä

²⁷ Ks. Dorey 1968, 27.

²⁸ Drumann, W & Paul Groebe. *Geschichte Roms in seinem Übergang von der republikanischen zur monarchischen Verfassung*, Königsberg 1834–1844; Mommsen, Th. *Römische Geschichte*. Leipzig 1854–1856. Etenkin Mommsenin vaikutusvaltaiset näkemykset ovat olleet kauaskantoisia. Vastareaktion näille ilmestyi vuonna 1865 Boissierin teos *Cicéron et ses amis*, joka osoitti ymmärtämystä Ciceroa kohtaan.

²⁹ Kajanto 2000, 290.

³⁰ Ks. Thesleff-Sihvola 1994, 370.

kirjeet (*Ad Atticum* sekä *Ad familiares*). Antiikin lähteiden joukossa ovat *Aristoteles*, *Herodotos*, *Gellius*, *Juvenalis*, *Martialis*, *Ovidius*, *Sallustius*, *Tacitus* ja *Velleius Paterculus*. Uudemmasta kirjallisuudesta mainittakoon G. J. Vossiuksen *Ars historica*, B. C. H. Höijerin *Samlade Skrifter* ja romantiikan johtaviin nimiin lukeutuneen Friedrich Schlegelin *Geschichte der alten und neuen Literatur*. Linsén itse kuului ns. Turun romantikkoihin, jotka imivät vaikutteita nimenomaan saksalaisesta romantiikasta. Väitöksen metodina on, että tekijä esittää Ciceron teoksesta lainauksen, jota hän sitten tarpeen mukaan selittää ja kommentoi. Tekijän mielestä Ciceron historianäkemykset ovat erinomaisia kautta linjan. Väitöksen silmiinpistäväänä piirteenä ovat laajat alaviitteet, joissa esiintyy myös pitkiä siteerauksia.

Alussa esitetään Ciceron ”tuo tuiki tuttu kuvaus” siitä, mitä historia on.³¹ Tekijä selittää, että Ciceron mukaan historian ensisijainen tehtävä on kertoa jälkipolville menneistä tapahtumista, jotta tietäisimme, miten nykyisyys on kytköksissä menneeseen.³² Historian todetaan myös valaisevan meille totuuden, ja historian ansiosta ne, jotka eivät ansaitse kuolla, elävät jälkipolvien muistoissa. Lisäksi historia opettaa meitä ja jakaa kokemuksensa kanssamme. Tekijän mielestä Ciceron mukaisesti historian kirjoittaminen kuuluu puhujan (*orator*) tehtäviin, koska kuten Sallustius sanoo: ”historiankirjoittaminen on vaikeaa, koska sanat on saatettava tekojen tasalle.”³³

Seuraavaksi tekijä ottaa esille Ciceron määritelmän, joka osoittaa, mitä historiankirjoitus käsittelee: ”Historia tarkoittaa todellista tapahtumaa, joka on kaukana meidän ajastamme”.³⁴ Tekijän mukaan on selvää, että todellinen historia on menneisyyttä. Silti tekijä myöntää, että esimerkiksi Thukydidies tuntuu kuvaavan niitä tapahtumia, joissa itse on ollut osallisena, ja esittää oman aikansa historiaa. Höijerin näkemyksiin tukeutuen tekijä toteaa: ”paraikaa tapahtuvia asioita voi panna merkille mutta ei kertoa.” Tekijän mielestä Thukydidieskin siis kuvaa jo tapahtuneita asioita, vaikka laajentaa kerrontaa omalla kokemuksellaan. Lisäksi väitöksessä muistutetaan, että historiankirjoituksessa ei ole sopivaa katsoa asioita liian läheltä eikä liian kaukaa, vaan kirjoittajan on valittava otollinen tarkastelupaikka. Tekijän mielestä tapahtumien läheisyys on saattanut olla haitaksi Thukydidieen kerronnalle ja ”tuo erinomainen runoelma ei ole aina epiikkaa vaan useammin draamaa”. Tekijä viittaa tässä Friedrich Schlegeliin, jonka mukaan Thukydidieen historioteos on ”ein Kunstwerk der Darstellung”.³⁵ Ajatus, että historiankirjoitus on epiikan kaltaista, toistuu väitöksessä useampaan kertaan.

Seuraavaksi siirrytään esittelemään Ciceron mainitsemat historiankirjoituksen perusteet (*De oratore* 2,15,62–63): historiankirjoittajan on uskallettava kertoa totuus ja vain

³¹ *De oratore* 2,36. Ks. alaviite 19. On kiinnostavaa, että tekijä tässä yhteydessä erittäin pitkässä alaviitteessä puuttuu kyseisen *De oratore* -teoksen kohdan lukutapaan (*vita memoria*) kumoten Schütziuksen ehdottaman korjauksen *via memoria*.

³² Tässä yhteydessä lainataan Ciceron *Orator*-teoksen kohtaa (34, 119). Lainaus päättyy kuuluisiin sanoihin: *Nescire autem quid ante quam natus sis acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est aetas hominis, nisi ea memoria rerum veterum cum superiorum aetate contextitur?* ”Jos ei tiedä mitä on tapahtunut ennen syntymäänsä, pysyy ikuisesti lapsena. Sillä mitä merkitystä on ihmisen elämällä ellei sitä historianantuntemuksen avulla kytketä menneiden polvien elämään?”

³³ *Coniuratio Catilinae*, 3.

³⁴ *De inventione* 1, 19 (27): *Historia est gesta res, ab aetatis nostrae memoriae remota.*

³⁵ Ks. Schlegel, *Geschichte der alten und neuen Literatur* 1815, 44–45.

totuus, hänen kirjoituksissaan ei saa olla puolueellisuutta. Tämä tulkitaan niin, että Ciceron mainitsema uskallus ei luultavasti tarkoita sitä, miten vaarallista on kirjoittaa totuus vaan pikemminkin sitä, että totuus on vaikea selvittää, koska esteenä ovat halut, tunteet ja mielipiteet, joihin kirjoittaja ja aika ovat sidoksissa. Käsittely jatkuu siteerauksella *De oratore* -teoksen samasta kohdasta (2,15,63), jossa Cicero osoittaa tekijän mielestä terävänäköisyytensä antamallaan suosituksella, että historiankirjoittajan on kaivettava esiin myös tekojen motiivit; tämä on täydellisen historiateoksen edellytys, muuten se jää pinnalliseksi, vaille merkitystä. Tekijä siteeraa tässä kreikaksi Aristoteleen *Runousopin* 9. lukua, jossa Aristoteles tekijän mukaan suhtautuu nurjamielisesti historiankirjoitukseen, sekä Gelliusta (*Noctes Atticae* 5,18), joka tekijän mielestä esittää asian oikein eli samansuuntaisesti kuin Cicero.

Väitöksen mukaan historioitsijan tehtävä on arvioiminen (*iudicare*), runoilijan tehtävä taas on sepittäminen (*ingere*). Ciceron ohjeen mukaisesti tekijä esittää, että historiankirjoitukseen ei sovi kiivas ja lennokas vaan hillitty tyyli.³⁶ Viimeisenä puhutaan historiasta saatavasta nautinnosta. Tekijä esittää pitkähkön lainauksen Ciceron kirjeestä (*Ad familiares* 5,12), jossa Cicero tekijän mukaan puhuu nautinnosta, joka syntyy siitä, että historian lukeminen ruokkii kauneudentajua (*pulcri sensus*) – tulkinta, jossa on nähtävissä esteettisiä arvoja korostavan uushumanismin vaikutusta.

Väitöksen mukaan erinomaiset miehet vaikuttavat historiassa loistavammilta kuin todellisessa elämässä. Vainajissa inhimillinen arvokkuus (*dignitas humanitatis*) pääsee loistamaan pyhempänä ja jumalallisempana kuin elävissä. Ciceron tarkkasilmäisyys tulee tekijän mukaan hyvin ilmi myös siitä, mitä mieltä hän on kuuluisista kreikkalaisista ja latinalaisista historiankirjoittajista, sillä hänen mukaansa ei riitä, että perehdytään vain loistavimpiin historiankirjoittajiin. Niinpä Cicero on yrittänyt myös jäljittää historiankirjoituksen juuria ja kehitystä. Tekijä referoi Ciceron *De oratore* -teoksen kohtaa 2, 12, 53–56: Cicero vertailee vanhoja kreikkalaisia ja roomalaisia historiankirjoittajia ja toteaa näiden pyrkineen vain esittämään asiat ja tapahtumat ilman koristeellisuutta ja pitäneen historioitsijan ainoana ansiona ytimekkyyttä (*brevitas*). Cicero myös mainitsee viehättyneensä Herodotoksen kerronnasta ja pitävänsä Thukydideistä muita taitavampana kirjoittajana. Väitys päättyy oudosti kesken lauseen, Ciceron *Orator*-teoksesta (38) lainattuihin sanoihin *alter sine ullis salebris sine*. Tämä indikoisi, että väitöksestä oli tarkoitus ilmestyä vielä kolmas osa.

Filosofia

Dissertatio philosophica, de theologia Marci Tulli Ciceronis on filosofian alaan kuuluva *pro gradu* -väitös, joka julkaistiin vuonna 1753. Dissertaation aiheena ovat Ciceron teologiset näkemykset. Preseksenä toimi teoreettisen filosofian professori ja teologian tohtori Carl Mesterton ja respondenttina J. M. Hagerstein. Aihe oli tyypillinen tuohon aikaan, sillä Mestertonin professuurikaudella wolffilaisuus oli saanut tukevan jalansijan Turun akatemiassa, ja sen myötä teologiassa painopistealueeksi nousi luonnollinen teologia,³⁷ josta aiheesta Mestertonilta vuonna 1765 ilmestyi myös oppikirja *Institutiones theologiae naturalis*.

³⁶ Cicero, *Orator* 20,66; *De oratore* 2,13,54.

³⁷ Ks. Manninen 2000, 52–53; Pietarinen 2000, X.

Väitöksen esipuheessa ylistetään metafysiikkaa, jonka jaloimpia osia on luonnollinen teologia. Väitöksen mukaan Senecan, Platonin ja Aristoteleen teologiasta on kirjoitettu – Aristoteleen tutkijoista mainitaan Turun Akatemian Andreas Bergius – mutta Cicero-tutkijoista mainitaan vain Strassburgin professori D. Hardtschmidt, jonka päätelmät kaipaavat lisävalaistusta. Väitöksessä pyritään wolffilaisen hengen mukaisesti löytämään Ciceron teoksista järkiperusteita Jumalan olemassaololle ja attribuuteille. Tekijä myöntää, että monet leimaavat Ciceron teologian jumalattomaksi, mutta että Ciceron teologia vie voiton useimmista tai jopa kaikista muista pakanallista teologioista. Väitös jakaantuu kahteen osaan: ensimmäisessä osassa käsitellään Ciceron teoreettista ja toisessa osassa käytännöllistä teologiaa. Wolffin ajatusten mukaisesti väitöksessä ei kyseenalaisteta Raamatun auktoriteettia ts. jumalallista ilmoitusta vaan päinvastoin korostetaan sen yliveraisuutta. Luonnollinen teologia koetaan tavallaan Raamatun ilmoituksen palvelijaksi ja tukijaksi.³⁸ Tätä vakaumusta kuvaa hyvin myös väitöksen erillinen loppukappale, jossa tekijä toivoo johdatusta, niin että ”kaikki tietemme eivät ole paheiden vaan hyveiden palvelijoita ja johtavat Jumalan kunniaan, joka on kaikkien toimiemme korkein ja viimeinen päämäärä.”

Teoreettisen osan aluksi otetaan esille se, että Cicero³⁹ oli pakana eikä siten tuntenut jumalallista ilmoitusta, minkä vuoksi Cicero ei ole voinut tuntea tiettyjä kristinuskon dogmeja tai mysteerejä, kuten Pyhää Kolminaisuutta, syntiinlankeemusta, perisyntiä tai Kristusta – ja kaikki, mitä hän sanoo Jumalasta, perustuu järkeen eli on kokonaan ns. luonnollista teologiaa. Väitöksessä on selvästi haluttu etsiä eritoten sellaisia Ciceron teologisia näkemyksiä, jotka ovat sopusoinnussa ilmoitetun Sanan tai ylipäätään kristillisen ajatusmaailman kanssa, kuten se, että Cicero ylistää suurenmoisesti Jumalan erinomaisuutta, järkeilee Jumalan olemassaolon mm. siitä, että kaikkien sieluun on ikään kuin sisäänrakennettuna se, että jumalia on olemassa, puhuu Jumalan kaikkivaltiudesta, ikuisuudesta, oikeudenmukaisuudesta, hyvyydestä, kaitselmuksesta ja sielun kuolemattomuudesta. Väitöksessä viitataan runsaasti ja lähes yksinomaan Ciceron teoksiin, etupäässä filosofisiin tutkielmiin, mutta myös puheisiin, retorisiin teoksiin ja kirjeisiin. Ciceroa arvostettiin kristittyjen oppineiden piirissä myöhäisantiikista uudelle ajalle asti. Suosion salaisuutta selittää osaltaan juuri se, että Ciceron teoksista löytyy paljon kristinuskoa tukevia näkemyksiä.⁴⁰ Väitöksen tekijä ei

³⁸ Manninen 2000, 52.

³⁹ Mainittakoon tässä mielenkiintoinen yksityiskohta, joka näkyy yleisemminkin Cicero-väitöksissä mutta on erityisen silmiinpistävää tässä väitöskirjassa, eli Ciceron ”puhuttelemisen”. Yleisien nimitysten ohella, kuten *Scriptor/Auctor Noster* (Kirjailijamme) tai pelkkä *Noster* (Meidän miehemme), tekijä käyttää nimiä Cicero, Tullius tai Marcukseksimme (*Marcus noster*). Syynä tähän voi olla osin vaihtelunhalu, osin yleinen tapa tai halu jäljitellä Ciceroa, joka käyttää kaikkia nimiä erityisesti puhutellessaan läheisintä ystäväänsä Atticusta. Tällainen puhuttelemisen antaa tuttavallisen sävyn, ikään kuin Cicero olisi tekijän läheinen ystävä.

⁴⁰ Esim. Petrarca kirjoittaa: *Neque enim vereor ne parum cristianus sim, si ciceronianus fuero; nichil enim contra Cristum Cicero loquitur, quod certe meminerim* ”En pelkää, että olisin liian vähän kristitty, jos olen cicerolainen; Cicero ei nimittäin muistini mukaan puhu sanallakaan Kristusta vastaan” (*Epistolae ad familiares*. XXI 10,9) tai *si vidisset Cristum aut nomen eius audivisset, quantum ego opinor, non modo credidisset in eum sed eloquio illo comparabili prece maximus fuisset*. ”Jos Cicero olisi nähnyt Kristuksen tai kuullut hänen nimestään, niin minusta hän ei olisi vain uskonut häneen vaan myös ylistänyt häntä verrattomalla kaunopuheisuudellaan” (*Epistolae ad fam.* XXI 10,13). Lutherkin mainitsee pöytäpuheessaan (WA, TR 3, No. 3608d) arvostavansa Ciceroa enemmän kuin Aristotelesta, koska tämä on kirjoittanut teoksissaan *Tusculanae Disputationes* ja *De natura deorum* oivallisesti sielusta ja sen kuolemattomuudesta. Hän myös nostaa Ciceron *De Officiis* -teoksen Aristoteleen ”Etiikan” yläpuolelle.

kuitenkaan täysin sivuuta Ciceron kristinuskon vastaisia näkemyksiä, vaan Ciceron teologian yhtenä heikkoutena mainitaan mm. ruumiin ylösnousemuksen kieltäminen. Yleisesti ottaen Ciceron ajatukset kuitenkin yritetään nähdä hyvässä valossa. Oiva esimerkki tästä on kysymys Jumalan ykseydestä (*unitas Dei*): kirjoittajan mukaan todennäköisesti Cicero näyttää hiljaisesti kieltävän jumalien moninaisuuden, vaikka hän puhuu jumalista. Se, että hän käyttää monikkoa, voi johtua kirjoittajan mukaan siitä, että Ciceron aikaan niin ankarassa valtiossa oli vaarallista puhua yhdestä Jumalasta; Cicero ehkä muisti Sokrateen kohtalon. Lisäksi Cicero on seurannut tässä Platonia, ja kuten tekijä toteaa kysyvästi: ”kukapa ei tietäisi, että Platon uskoi Jumalan ykseyteen?”

Dissertaation toisessa osassa käsitellään käytännön teologiaa, koska tekijän mukaan teoria tähtää aina käytäntöön. Esille nostetaan Ciceron ajatukset sisäisestä Jumalan palvonnasta, joka tarkoittaa, että kunnioitamme vilpittömin mielin ja sanoin täysin hurskaasti Jumalaa. Tähän palvontaan kuuluvat hurskaus, pyhyys, Jumalan pelko, rakkaus, kärsivällisyys. Tekijän mukaan ulkoisessa palvonnassa Cicero itse toimi loistavana esimerkkinä: pitäessään puheita senaatissa, hän aloitti kutsumalla jumalia avuksi; Cicero myös kehotti puhumaan Jumalasta säädyllyisesti, lisäksi Jumalaa pitää rukoilla ja kiittää hyvistä töistä. Tämän jälkeen käsittely siirtyy velvollisuuksiin (*officia*), jotka ihmisellä on itseään ja muita kohtaan. Kuten tekijä mainitsee, Cicero ei ole unohtanut tätäkään puolta vaan esittää, miten kullakin on velvollisuus huolehtia sekä sielustaan että ruumiistaan ja luontoa seuraten olla hyödyksi toisille, koska ihmisiä ei ole luotu vain itseään vaan myös muita ihmisiä varten. Seuraavaksi tekijä esittelee, mitkä ovat virkamiesten, vanhempien, lasten ja aviopuolisoiden velvollisuudet sekä velvollisuudet vihollisia kohtaan. Viimeisessä kappaleessa tekijä myöntää, että Ciceron teologiassa on paljon puutteita ja heikkouksia, mutta katsoo Ciceron hyveeksi sen, että hän tunnusti tietämättömyytensä. Tekijä päättää väitöksensä ikään kuin heittämillä kirouksen Ciceron vainoajien ylle: ”Ciceron vainoajat, jotka hämähäkkien tavoin imevät kaikesta erinomaisesta kaikkein pahimman ja himmentävät usein Muusien kunnian, saakoot maistaa omaa myrkkyään.”

Toinen filosofinen dissertaatio on *De principiis juris naturae, in primo librorum De legibus a Cicerone definitis* (”Ciceron *De legibus* -teoksen ensimmäisessä kirjassa määrittelemistä luonnonoikeuden periaatteista”). Tämä *pro gradu* -väitös on laadittu vuonna 1807 F. M. Franzénin johdolla. Respondenttina oli Olof Rehnström, joka kuoli pari vuotta väitöksen jälkeen toimiessaan Sahalahden vt. kirkkoherrana. Franzénin panos väitöksen synnyssä on mitä ilmeisimmin ollut merkittävä.

Väitöksen mukaan Hugo Grotiusta pidetään yleisesti luonnonoikeusteorian – nimenomaan ”pakottavan luonnonoikeuden” (*ius naturae cogens*) – isänä ja vasta Kantin filosofian ansiosta tämä luonnonoikeusteoria olisi määritelty oikein. Tämä toimii väitöksen tekijälle motivoivana voimana: vaikka kyseinen otaksuma pitää tietyin ehdoin paikkansa,⁴¹ hän haluaa painokkaasti tuoda esiin, että jo kreikkalaiset, joista tekijä mainitsee nimeltä Platonin ja stoalaisen Khrysippoksen, sekä roomalaiset oppineet

---

Toisessa pöytäpuheessa (WA, TR 5, No. 5440) Luther kehuu Ciceroa siitä, että hän keräsi kreikkalaisilta kirjailijoilta löytämänsä hyvät asiat, ja parasta on Jumalan olemassaolon todistaminen yleisen ilmoituksen nojalla (Luther ei tosin käytä tätä termiä vaan esittää asian esimerkin avulla).

⁴¹ Tekijä taustoittaa alussa, miten luonnonoikeutta ja etiikkaa on pyritty erottamaan, ja tarkastelee kriittisesti mm. Wolffin, Gundlingin ja Kantin näkemyksiä.

pohtivat luonnonoikeuskysymyksiä. Tekijä jopa antaa etusijan antiikin filosofeille ja oikeusoppineille siinä, että toisin kuin uudemmat filosofit he käsitelivät erikseen luonnon ihmisille suomia oikeuksia (*iura*) ja velvollisuuksia (*officia*). Tämä tulee ilmi tekijän mukaan myös siinä, että Cicero määrittelee moraalisen hyvän luonteen ja lajit (*honesti natura et genera*) teoksessa *De Officiis*, kun taas luonnonoikeuden perusteita hän käsittelee *De legibus* -teoksessa. Opinnäytteen tavoitteena on tarjota Ciceron *De legibus* -teoksen avulla mahdollisuus opiskelutovereille verrata antiikin teoriaa tuoreimpaan luonnonoikeusteoriaan. Kuten tekijä mainitsee, teoksen teoreettinen puoli edustaa stoalaista filosofiaa mutta muussa suhteessa se jäljittelee Platonia. Aiheen valintaan on vaikuttanut epäilemättä myös se, että kuten tekijä asian ilmaisee "kaikista Ciceron teoksista tämä on yleensä kaikkein vähiten viihtynyt meikäläisten käsissä."

Väitös jakaantuu kuuteen pykälään, jotka on otsikoitu seuraavasti:

1. Antiikin kirjoittajien tavasta käsitellä luonnonoikeutta
2. Ciceron luonnonoikeuskäsityksestä
3. Luonnonoikeuden tuntemisen lähteestä tai periaatteista
4. Laki yleisenä velvollisuuksien ja oikeuksien periaatteena
5. Oikeus laajemmin ymmärrettynä eli ihmisten yhteinen ylivalta luontoon (*res*).
6. Oikeus suppeammin ymmärrettynä eli ihmisen oikeus toista ihmistä kohtaan.

Tekijä peilaa Ciceron ajatuksia luonnonoikeudesta oman aikansa, lähinnä kantilaiseen teoriaan. Tämä näkyy mm. terminologian käytössä sekä viittauksissa Kantiin.⁴² Kantilaisuus oli saanut jalansijaa Turun akatemiassa Franzénin myötä, joka oli Uppsalassa nuorena tutustunut Kantin ajatuksiin Höijerin ja Boethiuksen johdolla ja suhtautunut aluksi erittäin myönteisesti Kantiin toisin kuin opettajansa Porthan.⁴³ Tässä vaiheessa Franzénin asenne oli kuitenkin jo muuttunut kriittiseksi,⁴⁴ olkoonkin että tässä väitöksessä kriittisyys ei tule kovin voimakkaasti esiin. Väitöksen alussa näkyy myös romantikkojen suosiman saksalaisen idealismin vaikutus, sillä tekijä viittaa Kantin lisäksi – jota pidetään tavallaan saksalaisen idealismin ”esi-isänä” – Fichteen, Heydenreichiin, Hufelandiin sekä Schleiermacheriin.

Tekijä tuo eksplisiittisesti esille saman näkemyksen, joka tulee esiin myös Ciceron runoutta käsittelevässä väitöskirjassa: Ciceron tekstiä on tulkittava antiikin, ei oman ajan, filosofian näkökulmasta tai mittapuulla. Tämä näkemys erottuu edukseen valistusajan yleisestä (historia)käsityksestä. Esimerkiksi kun joissakin Ciceron väitteissä näyttää vallitsevan ristiriita, tekijä huomauttaa, että Cicero ei tuntenut samanlaisia jaotteluja, joita nykyisessä luonnonoikeusteoriassa käytetään. Viimemainitusta esimerkkinä mainitaan mm. se, että Cicero ei tee eroa yksityisen luonnonoikeuden (*ius naturae privatum*) ja yleisen luonnonoikeuden (*ius naturae publicum*) välille, koska se ei ollut tuttu antiikin filosofeille. Toisaalta väitöksessä Ciceron ja nykyisten luonnonoikeusfilosofien ajatuksissa nähdään paljon yhteistä. Kun Cicero kirjoittaa: ”Laki on näet luonnon voima, se on järkevän ihmisen ymmärrys ja järki, sekä oikeuden

⁴² Alussa viitataan Kantin teokseen *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre, Einleitung*, jota myöhemmin myös siteerataan.

⁴³ Porthan ei ymmärtänyt Kantia, tunsikin vastenmielisyyttä tämän ajatuksia kohtaan ja vastusti ankarasti tätä uutta muodikasta aatevirtausta. Ks. Kajanto 1984, 17 (alaviite 23); 67; 73; 125. Koskimies 1956, 345–346.

⁴⁴ Oittinen 1998, 14–19.

ja vääryyden mitta”⁴⁵ tekijän mukaan tässä on – ainakin "hämärästi" – nähtävissä ensinnäkin jako luonnolliseen (*physica*) ja moraaliseen (*moralis*) lakiin, toiseksi eettiseen (*ethica*) ja juridiseen (*juridica*) lakiin. Lisäksi tekijä mainitsee, että *De legibus*-teoksen kohdassa 1,6,19 Cicero erottaa luonnonlaista kirjoitetun eli positiivisen lain.

Kysymys tahdon vapaudesta (*libertas*), jolla erotetaan moraalinen pakko luonnollisesta pakosta, tulee ehkä ilmi siitä, kun Cicero johtaa sanan laki valitsemisesta, *delectus*, joka tekijän mukaan vastaa suunnilleen saksan termiä *Willkühr*. Väitöksessä todetaan, että vaikka kaikkina aikoina on ymmärretty, että teon moraalinen syyksiluettavuus (*moralis imputatio*) on mahdoton ilman toimijan vapaata tahtoa, niin "oikein vasta nykyfilosofit ovat tarkastelleet vapaata tahtoa kaiken moraalisen toiminnan perustana." Tässä tulee ilmi tekijän oman aikansa teorioita puolustava tai ylistävä asenne, mitä korostaa sana *vere* 'oikein'. Sanan voi kyllä tulkita muutenkin (esim. 'todellakin') mutta asenne tulee esille muuallakin väitöksessä.

Väitöksen tekijä löytää Ciceron ajatuksista myös kritisoitavaa, ja ylipäättään voi todeta, että väitöksessä suhtaudutaan melko objektiivisesti Ciceroon, mikä on suhteellisen harvinaista jopa nykymittapuulla mitattuna. Joskus tekijä ei ole vakuuttunut Ciceron argumenteista. Esimerkiksi jotkin Ciceron esittämistä oikeuden perusteista, kuten ihmisen samankaltaisuus ja sukulaisuus Jumalan kanssa, tuntuvat tekijästä ”liian kaukaa haetuilta”. Sen sijaan tekijän mukaan se pitää paikkansa, että ihmisen oikeus hyödyntää luontoa (*res*) – oikeus, jonka luonto eli Jumala on hänelle lahjoittanut – perustuu juuri siihen järkeen, jonka ansiosta ihminen on eläinten yläpuolella. Tämä on tekijän mielestä sopusoinnussa niin Mooseksen kertomuksen – jonka mukaan Jumala loi ihmisen omaksi kuvakseen hallitsemaan maata – kuin myös modernin periaatteen kanssa, jonka mukaan maan päällä vain ihminen on persoona ja luotu itseään varten, muut kaikki ovat asioita (*res*) ja välineitä (*instrumenta*). Lisäksi todetaan, että stoalainen ajatus ihmisten ja jumalten yhteisestä valtiosta voisi tietyllä tavalla olla sovitettavissa yhteen Kantin *Reich der Zwecke* kanssa, jossa kaikki kansalaiset ovat järjestä osallisia. Tekijä myös kritisoi pariinkin otteeseen, ettei Cicero ole täysin käsittänyt jotakin asiaa. Esimerkiksi Cicero ei ole täysin hahmottanut ”oikeuden ja vääryyden” ja ”jalon ja häpeällisen” välistä todellista eroa, koska hän lukee oikeuden perusteiksi myös luonnollisen lempeyden (*indulgentia*) ja hyväntahtoisuuden (*benevolentia*) sekä velvollisuuden (*officium*) rakastaa yhtä paljon toista kuin itseään. Tekijä päättääkin esityksensä todeten, että kirjan loppuosassa Cicero ”harhautuu” käsittelemään pelkkää etiikkaa eikä hän aio puuttua näihin kysymyksiin.

Kirjallisuudentutkimus

Dissertatio critica De Cicerone poeta ("Runoilija Cicerosta") on vuonna 1800 ilmestynyt *pro gradu* -väitös, jonka respondenttina toimi G. F. Hjerppe ja preeseksenä F. M. Franzén. Franzén oli Porthanin lempioppilas ja väitöksen aikaan oppihistorian professori, mutta seuraavana vuonna hänet nimitettiin historian ja moraalifilosofian professoriksi, jossa tehtävässä hän seurasi Johan Bilmarkia. Franzén oli ensimmäisiä, joiden kiinnostus kohdistui antiikin kirjallisuutta käsitteleviin aiheisiin.⁴⁶ Franzénin alaisuudessa ilmestyi kaksi Cicero-väitöstä.

⁴⁵ *De legibus*, 1, 19: *Ea est enim naturae vis, ea mens ratioque prudentis, ea iuris atque iniuria regula.*

⁴⁶ Ks. Kajanto 2000, 288.

Väitöksen alussa esitetään, että Ciceroa pidetään yleisesti erinomaisena puhujana mutta onnettomana runoilijana. Toisten mielestä muutamat harvat säilyneet Ciceron runojen fragmentit osoittavat, ettei Cicero ollut täysin vailla runoilijankykyä. Näistä väitöksen tekijä, joka Kajannon mukaan on mitä luultavimmin Franzén,⁴⁷ nostaa esille englantilaisen Conyers Middletonin. Todettakoon, että englanninkielisten Cicero-käännösten ohella Middletonin *The History of the Life of M. T. Cicero* oli yksi osoitus Ciceroa kohtaan virinneestä mielenkiinnosta 1700-luvun Englannissa.⁴⁸ Middletonin näkemykset, joita väitöksessä esitetään myöhemmin, tuntuvat selvästi motivoineen tekijää aiheen pariin. Toisaalta Franzénin kiinnostus aihetta kohtaan voi johtua siitä, että hän itse oli runoilija, mikä näkyy myös aiheen käsittelyssä, kuten Ciceron runojen analyysissä. Tekijän mukaan jotkut taas tuntuvat syystäkin ihmettelevän, miten niin mielikuvitusrikkaasta ja nerokkaasta puhujasta sukeutui niin onneton runoilija, vaikka hän nuorena oli innostunut runoilusta. Väitöksen tutkimuskysymys kuuluukin, miten runous ja kaunopuheisuus eroavat niin paljon, että erittäin kaunopuheinen mies on hädän tuskin keskinkertainen runoilija, vaikka puhujalta ja runoilijalta vaaditaan samoja hengenvoimia ja ominaisuuksia. Käsittely jakautuu kahteen osaan: ensiksi tarkastellaan Ciceron runojen historiaa, ja sitten pohditaan hänen runoilijan mainettaan sekä osoitetaan lyhyesti runouden ja kaunopuheisuuden ero.

Väitöksen tekijän mukaan sanonta "runoilijaksi synnyttään" pitää paikkansa, jos sillä ymmärretään tiettyä luontaista hengenkykyä, joka on välttämätöntä runojen sepittämiseen. Siihen vaikuttavat mm. koulutus ja olosuhteet. Tekijän mukaan Cicerolle olosuhteet olivat suosiolliset: Hän syntyi luonnonkauniilla ja mielikuvitusta ruokkivalla seudulla; aika oli runouteen kannustava ja esikuvia riitti niin kreikkalaisella kuin latinalaisella puolella; kreikkalaisen runoilijan, Archiaan johdolla Cicero sai perehdytystä runouteen ja koulutuksensa innoittamana arvosti ja harjoitti runoutta jo nuorena. Tekijän mielestä on todennäköistä, että hänen runonsa saivat arvostusta aikalaisiltaan, koska tuskin hän muuten olisi kirjoittanut niin monia runoja. Ciceron kuoleman jälkeen hänen runonsa nostattivat ristiriitaisia tunteita, toiset arvostivat, toiset kritisoivat niitä. Tekijän mukaan asiaan vaikutti poliittinen tilanne: tasavallan tinkimätön puolustaja ei miellyttänyt keisareita; Augustuksen hovissa hänen runojaan kohdeltiin kaltoin, ja epäoikeutetusti verrattiin myöhempien aikojen täydellisiin taideteoksiin. Myöhemminkin, niin Senecalta, Juvenalikselta, Martialikselta ja muiltakin, löytyy Ciceron runoutta vähätteleviä kommentteja. Plutarkhos sen sijaan pitää Ciceroa yhtä hyvänä runoilijana kuin puhujana, mutta tekijän mukaan hänen arvostelukykyynsä ei ole luottaminen, koska hänen latinantaitonsa ei ollut hyvä. Kaiken kaikkiaan Ciceron runouden vastustajia todetaan olevan enemmän kuin puolustajia.

Väitöksen loppupuolella parin näytteen avulla annetaan lukijalle vertailtaviksi Ciceron ja Avienuksen (300-luku jKr.) latinannoksia Aratoksen *Fainomena* -teoksesta. Lisäksi esitellään muita esimerkkejä Ciceron runoista, kuten *De consulatu suo* -runosta sekä Ciceron Homeros-käännöksistä. Tekijä arvioi Ciceron runoja ja on sitä mieltä, että jos niitä verrataan oman aikansa ja edeltävän ajan runoihin, niin Enniuksen ja Luciliuksen runot ovat niitä loistavampia, mutta ne ovat verrattavissa Lucretiuksen ilmaisuun. Tekijä haluaa esittää paria huomiota, ”ettei vaikuttaisi siltä, että annamme liian suuren arvon

⁴⁷ Kajanto 2000, 288, alaviite 162.

⁴⁸ Lisääntyneen kiinnostuksen syynä voi olla se, että tuon ajan englantilainen yhteiskunta muistutti Ciceron Roomaa. Ks. Clarke 1968, 99; Rawson 2001, 304–305.

Cicerolle runoilijana”: Ensinnäkin runollisista hienouksistaan huolimatta Ciceron runot eivät ole aitoja runoja, sillä runojen aiheet ovat sellaisia, että hänessä olisi pitänyt yhdistyä historioitsija ja runoilija. Tekijä ei tunnu uskovan, että se voisi olla mahdollista, koska hän toteaa Aristotelesta lainaten, että "historia kertoo tapahtuneista asioista, runous sellaisista asioista, jotka voivat tapahtua".⁴⁹ Tekijän mukaan yleensä hyvissäkään historiallisissa runoissa ei ole luovaa vapaata henkeä. Väitöksessä pilkahtelee siellä täällä juuri romantiikan ajan henki, joka korosti vapautta ja mielikuvituksellisuutta.

Ciceron runojen puutteiksi mainitaan mm. hiomattomuus, karkeus, kömpelyys, ja naiivius. Yksittäisenä moitittavana seikkana esitetään tietynlainen erityisesti säkeiden lopussa esiintyvä allitteraatio (tekijän sanoin *syllabarum antanaclasis*), josta esimerkkinä mainitaan *De consulatu suo* -runon säkeitä, kuten *laeto mactasti lacte Latinas; patribus populoque, patebat*. Tällaisen allitteraation todetaan sinänsä olevan luonnollista ja yhdistävä tekijä suomalaisen runouden kanssa mutta kuulostavan oudolta sellaisesta, joka on tottunut toisenlaiseen latinalaisen runouden harmoniaan. Tekijän mielestä tällainen allitteraatio vaikuttaa mainituissa kohdissa lapselliselta ja keinoitekoiselta (*puerile et affectatum*). Toisaalta tietyissä saman runon säilyneissä säkeissä väitöksen tekijä näkee mielikuvituksellisuutta ja sopusointua. Ciceron runoista loistavimpina tekijä pitää *Marius*-runon säilyneitä säkeitä. Kaikesta tästä mielestäni käy ilmi Franzénin analysointikyky ja oma näkemys, joita osaltaan selittänee hänen runoilijan taustansa.

Dissertaatio on aiheen huomioon ottaen laaja (29 sivua) ja perusteellinen, ja käsittely on johdonmukaista ja tietyssä määrin myös analyttistä. Kuten sanottu, tekijä ei pidättäydy vain muiden teorioissa vaan tuo esiin myös oman kantansa. Tekijä argumentoi usein juuri Middletonin näkemystä vastaan niin yksityiskohdissa kuin laajemmissa kysymyksissään.⁵⁰

Kysymykseen siitä, miksi Cicero oli vain keskinkertainen runoilija, tekijä vastaa, että Cicero ei ollut luonteeltaan runoilija eikä maalari (*pictor*) vaan puhuja ja todistelija (*argumentator*). Loppulauseessa tekijä kiteyttää Ciceron luonteen seuraavasti: ”Hän ei ollut teoreettinen vaan käytännöllinen lahjakkuus, joka oli syntynyt politiikkaa, ei koulua varten, hän oli roomalainen, ei kreikkalainen – *Rooman kansan ainoa asia, joka oli sen valtakunnan veroinen*”.⁵¹

Väitös osoittaa perehtyneisyyttä Ciceron tuotantoon, sillä lähteinä käytetään niin kirjeitä, filosofisia teoksia kuin puheitakin. Kirjoittaja osoittaa tuntevansa myös

⁴⁹ Aristoteles, *Runousoppi*, 9. luku (suomennos Paavo Hohti).

⁵⁰ Kun Middleton (1837, 321) väittää Ciceron Quintukselle lähettämän kirjeen perusteella (Q.fr. 2,16), että Cicero oli lähettänyt Caesarille myös kreikkankielisen konsulikauttaan käsittelevän runon, väitöksen tekijä tulkitsee aivan oikein mainitun kirjeen kohdan niin, että kyseessä on Ciceron latinankielinen runo *De temporibus*. Kirjoittaja on eri mieltä Middletonin kanssa myös puhetaidon ja runouden eroista. Kun Middleton (1837, 704) väittää puhetaidon ja runouden tavallaan sisältyvän toisiinsa, tekijä on sitä mieltä, että vaikka molemmissa on sama väline, kieli, niillä on kuitenkin eri päämäärä: runoilijan tehtävä on miellyttää, puhujan suostutella.

⁵¹ Kursiivissa oleva lainaus on Senecalta (*Controversiae*, esipuhe, 11).

runouden teoriaa viittaamalla Aristoteleen ja Horatiuksen runousoppeihin.⁵² Väitöksessä nostetaan esille monia tärkeitä näkökohtia. Siinä muistutetaan esimerkiksi, että Ciceron moittimisessa ja pilkkaamisessa on oltava varovainen: ei sovi yrittää kumota niiden näkemyksiä, joilla on mahdollisuus lukea Ciceron runoja kokonaisuudessaan ja jotka pystyneet paremmin arvioimaan niitä. Toisaalta tekijän mielestä pilkka ei tee oikeutta Cicerolle, sillä runous ei ollut Ciceron aikana pitkälle kehittyntä eikä oma erillinen taitonsa, vaan tuohon aikaan monet oppineet harrastivat runouden sepittämistä. Mutta jälkimaailma ei tunne näitä, vaan yrittää tahrata Ciceron maineen, vaikka Cicero on epäilemättä kyvyiltään noita paljon etevämpi. Tekijä kuitenkin myöntää, että Ciceron arvoa runoilijana on erittäin vaikea arvioida, koska meille ei ole säilynyt yhtään runoa kokonaisuudessaan.

Väitöksen mukaan Cicerolle haitallista on ollut myös se, että runoilija-Cicero ja puhuja-Cicero asetetaan vastatusten: mitä suurempi maine hänellä on ollut puhujana, sitä ankarampaa kritiikkiä hän on saanut runoilijana. Toisaalta vertaillaan Ciceron aikaa Augustuksen aikaan, jolloin runous otti aimo harppauksia eteenpäin. Cicero on myös itsekehullaan tehnyt itselleen karhunpalveluksen ja hallaa runoilijan maineelleen. Lisäksi muistutetaan, että runoilijan on vaikea päästä eroon leimasta, joka häneen on lyöty. Viehättävää väitöksessä on juuri se, että kritiikin ohella tekijä yrittää katsoa asiaa Ciceron ja hänen aikansa perspektiivistä sekä osoittaa ymmärtämystä ja sympatiaa Ciceroa ja Ciceron runoutta kohtaan – seikka, jota joskus kaipaavat monelta nykytutkijaltakin. Tekijä kuitenkin tekee tämän maltillisesti sortumatta ylettömiin ylistyssanoihin.

Kielentutkimus

Porthanin seuraajan, Johannes Walleniuksen johdolla ilmestyi yksi Cicero-aiheinen väitös, *De etymologiis Ciceronis* (Ciceron etymologioista). Se julkaistiin kolmena dissertaationa vuosina 1808 ja 1810, respondentteina olivat L. Wikblad, J. J. Rajalin sekä J. A. Appelberg. Ensimmäinen ja viimeinen osa on mainittu *pro gradu* -väitöksiksi.

Teoksen alussa muistutetaan, että etymologiaa voidaan käyttää sanan todellisen merkityksen löytämiseksi ja toisaalta oikean kirjoitustavan vakiinnuttamiseksi. Erityisen suuri merkitys etymologialla ortografian kannalta on kuolleissa kielissä mm. siksi, että meille ei ole säilynyt juuri mitään riittävän luotettavia monumentteja. Poikkeuksena mainitaan rahat, mutta niissäkin on omat ongelmansa, kuten sanojen vähäisyys. Väitöksen mukaan täydellisemmän ja tarkemman kielen historian tuntemiseksi on ollut hyödyllistä tavallaan pilkkoa kieli osasiin ja näitä vertailemalla johtaa sanojen sukujuuret ja jäljittää, miten kieli on tullut viimeisimpään ja lopullisimpaan muotoonsa. Väitöksen tekijä kuitenkin toteaa, että epäselvissä tapauksissa ja lukuisten vaihtoehtojen kohdalla pitää hillitä mielikuvitusta, ettei saateta itseä ja koko tiedettä naurunalaiseksi. Myös prosodian ja historian kannalta etymologia todetaan hyödylliseksi mutta ei aina kovin luotettavaksi. Tekijä muistuttaakin, että on pidettävä varansa, ettei Rudbeckin ja muiden tapaan mennä liian pitkälle ja ennakkoluulojen sokaisemina perusteta epävarmojen ja virheellisten etymologioiden varaan historiallisen totuuden vastaisia

⁵² Horatiuksen Runousoppiin viitataan mm. siteeraamalla (ilman viitettä) teoksen ensimmäistä säettä. Lisäksi runoilijan vertaaminen maalariin (*pictor*) on lainaa Horatiukselta, ks. *Ars poetica* 9–10, 361.

tulkintoja. Etymologian uranuurtajaksi mainitaan varsinaisesti Platon ja tämän *Kratylos*-dialogi, mutta todetaan, että myöhemmin myös akateemikot, peripateetikot ja stoalaiset puuhailivat ahkerasti aiheen parissa. Tekijä mainitsee, että etymologiat olivat mieleen myös Cicerolle, joka kannusti maanmiehiään kreikkalaisen filosofian harrastamiseen; hän tosin naureskeli nurinkurisille etymologioille, mutta oli niin kiinnostunut etymologioista, että pohti niitä puheissaankin.

Väitös on muodoltaan tavallaan etymologinen sanakirja. Aluksi esitellään luettelona Ciceron luomia latinalaisia vastineita kreikkalaisille filosofian käsitteille. Tekijä mainitsee, että kääntäessään termejä Cicero on ottanut huomioon myös sanojen etymologian. Sanat on väitöksessä aakkostettu latinalaisen termin mukaan, ja sitten mainitaan kreikkalainen alkuperäinen termi sekä Ciceron teoksen kohta tai kohdat, joista se löytyy. Seuraavaksi luetellaan termejä, jotka olivat Ciceron yleisessä käytössä mutta joiden merkitystä Cicero rajoittaa tai määrittelee tarkemmin. Tämän jälkeen käydään käsiksi johdoksiin (esim. *sapiens*, *sapienter*, *sapientia*). Ciceron mukaisesti sanojen johtamiseen (kr. *syzygia*, lat. *verborum coniugatio*) mainitaan olevan hyvin lähellä etymologiaa (lat. *notatio*).⁵³ Väitöksen tekijän mukaan monet etymologioista voidaan luokitella tähän ryhmään, joka kuuluu likeisesti kielioppijärjestelmään (*grammaticae ratio*). Tässä suhteessa luokittelu todetaankin vaikeaksi ellei mahdottomaksi. Lisäksi tekijä esittää, että *syzygiaan* voisi lukea myös yhdyssanat mutta on paikallaan seurata tässä asiassa Ciceron jalanjalkia ja laajentaa *syzygian* käsitettä vain niin, että siihen sisällytetään sanat, jotka ääntämiseen vaikuttavien seikkojen takia tai muusta syystä ovat hiukan muuttuneet (esim. muodot *aufferre* ja *abferre*).⁵⁴

Väitöksen toisessa osassa siirrytään varsinaisiin etymologioihin. Näistä esitellään ensiksi kreikkalaiset ja sitten latinalaiset sanat. Latinalaisten sanojen esittely jatkuu dissertaation viimeisessä osassa. Sanojen selityksissä viitataan melko laajasti ja monipuolisesti eri lähteisiin.⁵⁵ Antiikin lähteistä eniten viittauksia on ymmärrettävästi Quintilianukseen ja Varroon, mutta viitteitä saavat myös mm. Homeros, Athenaios, Dionysios Halikarnassoslainen, Cornelius Nepos, Gellius, Lucretius, Ovidius, Plautus, Plinius Maior, Vergilius, Macrobius, Isidorus, grammatikoista Festus, Nonius, Servius, Priscianus sekä myöhemmstä tutkijoista mm. Becmann, J. J. Scaliger ja J.C. Scaliger, Scheller ja Vossius.

Toinen kielentutkimuksen alaan kuuluva dissertaatio on *Elegantioris Latinitatis theoria e Cicerone & Quintiliano*. Kyseessä on kaksiosainen väitös, jossa teksti jatkuu katkeamattomana ensimmäisestä osasta toiseen. Ensimmäisen osan respondenttina oli P. G. Bonsdorff ja toisen C. E. Alopaeus. Väitös laadittiin vuonna 1811 C. G. Ekmarkin johdolla. Ekmark itse oli respondoinut *pro exercitio* -väitöksensä Porthanin esimiehisytydellä 1803 ja toimi väitöksen aikaan Loviisan triviaalikoulun konrehtorina.⁵⁶ Väitös pyrkii esittämään latinan oikeakielisyyden (*elegans Latinitas*) periaatteita ja ohjeita Ciceron tarjoamien esimerkkien pohjalta ja täydentämään niitä Quintilianuksen

⁵³ Väitöksessä viitataan Ciceron *Topica*-teoksen kohtiin 12 ja 38.

⁵⁴ Varhaisemmissa kieliopeissa etymologialla tarkoitettiin lähinnä muoto- ja sanamuodostusoppia. Ks. esim. Laine 1997, 203.

⁵⁵ Tämä oli tyypillistä Walleniuksen presidoimille väitöskirjoille. Kajanto 2000, 289.

⁵⁶ *Sylloge monumentorum, ad illustrandam historiam fennicam pertinentium IX*. (Kokoelma Suomen historiaa valaisevia asiakirjoja, osa XI).

Institutio oratorian esittämällä kielioppiohjeilla. Erityisesti Quintilianuksen teoksen 1. kirja kieliopillisine esimerkkeineen on merkittävässä asemassa. Keskityn tässä kuitenkin tarkastelemaan lähinnä Ciceron roolia väitöksessä.

Väitöksen yhdeksi tavoitteeksi esitetään pyrkimys tarjota keino oppilaille (*tirones*) päästä täydellisempään latiniteetin tuntemukseen. Asiasta mainitaan olevan varhaisempia esityksiä mutta väitöksessä yritetään esittää asiat eri tavalla kuin aiemmat kirjoittajat.⁵⁷ Tekijän mukaan kreikkaa lukuun ottamatta ei ole sivistyneempää kieltä kuin latina. Vaikka latina tunnustetaan kuolleeksi kieleksi, se todetaan kuitenkin lukuisten kielten äidiksi (*genetrix*), ja väitöksen mukaan jokaisen kirjallisuudesta ja tieteistä kiinnostuneen tulee suuresti arvostaa latinaa, koska on niin monia erinomaisia latinankielisiä kirjoituksia. Se, että väitöksen tekijän oli tarpeen tällä tavalla perustella latinan kielen merkitystä, liittyi osaltaan latinan kielen aseman heikkenemiseen. Jo 1700-luvulla Turun akatemiassa oli virinnyt keskustelu latinan asemasta.⁵⁸ Tekijän mukaan erityisen arvokkaita ovat klassisten ns. kulta-ajan auktorien, ts. Vergiliuksen, Ovidiuksen Horatiuksen, Terentiuksen, Liviuksen ja Caesarin tekstit. Mainitut auktorit ovat suurimmaksi osaksi runoilijoita, jotka kielen suhteen ovat ottaneet suurempia vapauksia – mikä kirjoittajan mukaan heille on ilman muuta sallittava. Kieleltään puhtaimmiksi, virheettömimmiksi sekä eleganteimmiksi mainitaan kuitenkin Ciceron tekstit, ja siksi niitä tekijän mukaan on pidettävä kielen ja nimenomaan proosatyylin (*oratio*) ohjenuorana. Ciceron teoksia marssitetaan esille laajalla rintamalla. Viittauksia ja esimerkkejä on otettu teoksista *Brutus*, *De oratore*, *Orator*, *De finibus*, *Topica*, *Academica* sekä kirjeistä ja puheista.

Väitös alkaa termien *elegantia* ja *latinitas* sekä näihin liittyvien käsitteiden selvittämisellä. Varsinainen käsittely jakautuu kolmeen osaan, joiden aiheina ovat kirjoitus eli ortografia, taivutus ja rakenteet. Väitöksen mukaan latinan kielen luotettavien oikeakielisyysääntöjen löytämiseksi on turvauduttava Quintilianuksen esittämiin periaatteisiin, jotka ovat etymologia, analogia, arkaaisuus (*vetustas*), kirjailijoiden auktoriteetti (*auctoritas*) ja käytäntö (*consuetudo*).⁵⁹ Ortografian suhteen kuuluisien auktorien auktoriteetista ja vanhoista kielellisistä monumenteista (kuten piirtokirjoitukset ja rahat, joita – edellä mainitun väitöksen tapaan – pidetään dokumenteista merkittävimpanä) ei tekijän mukaan ole niin paljon apua kuin etymologiasta ja analogiasta. Näiden lisäksi voidaan turvautua kreikkalaisten kirjoittajien auktoriteettiin sekä prosodiaan. Väitöksen mukaan ei sovi unohtaa myöskään käytäntöä, jolla tarkoitetaan oman aikansa oppineiden yhteisesti käyttämää puhe- ja kirjoitustapaa. Eri tapauksia valotetaan esimerkein.

Mitä tulee sanojen taivutukseen, väitöksen tekijän mukaan olemassa olevat sanakirjat ja kieliopit antavat usein virheellisiä sääntöjä tai vaikenevat monista asioista. Esimerkkeinä tekijä mainitsee, että antiikin on auktorit eivät mielellään käyttäneet 5. deklinaation sanojen (lukuun ottamatta sanoja *dies* ja *res*) monikon genetiiviä ja ablatiivia. Toiseksi, *ambo* ja *duo* ovat ”oikeammat” maskuliinin monikon

⁵⁷ Kirjoittaja viittaa ”saksalaiseksi Ciceroksi” tituleeratun Ernestin retoriikan alkeiskirjaan (*Initia rhetorica*), Schellerin (*Praecepta stili bene Latini inprimis Ciceroniani seu eloquentiae Romanae*) sekä Heinecciuksen (*Fundamenta stili cultioris*) latinan tyyliä käsitteleviin oppaisiin.

⁵⁸ Ks. Kajanto 2000, 212–216.

⁵⁹ Quintilianus *Inst. orat.* 1,6,1.

akkusatiivimuodot kuin *ambos* ja *duos*. Molemmissa kohdissa tekijä vetoaa Ciceron auktoriteettiin.⁶⁰ Syntaksin kohdalla tekijä nostaa jälleen esille kysymyksiä, jotka kielioipit ovat sivuuttaneet tai esittäneet epätarkasti. Erityisesti tarkastellaan aikamuotojen käyttöä. Huomiota kiinnitetään mm. ”kirjetempukseen”⁶¹ sekä *consecutio temporumiin* eli aikamuotojen mukautumiseen sekä erilaisiin relatiivilauseisiin. Valtaosa näistä esimerkeistä on poimittu Ciceron kirjeistä. Sitten tekijä käsittelee kielivirheitä (solesismia ja barbarismia), vieraan kielen vaikutusta latinaan, minkä yhteydessä esitetään esimerkkejä hepraismistä, gresismistä ja mikä huomionarvoista, svetisismistä, johon tekijä mainitsee oppilaiden sortuvan, koska ”eivät latinaa kirjoittaessaan ajattele latinaksi vaan ruotsiksi.”⁶² Tekijä painottaa useampaan kertaan sitä, että opiskelijoiden tekemät virheet johtuvat nykykielten vaikutuksesta.

Väitöskirjan tyyliohjeet ovat suuressa määrin traditionaalisia.⁶³ Tekstiltä vaaditaan Ciceron mallin mukaisesti selkeyttä (*perspicuitas*) ja sopivuutta (*proprietas*). Ciceron hyväksymiä uudissanoja voi käyttää, ja Ciceron tavoin liiallista teknisten termien käyttöä tulee välttää. Lopuksi käsitellään sananvalintaa ja -järjestystä. Toisinaan pleonasmi, toisinaan lyhyys tai elliptisyys voi tehdä koristeellisen vaikutuksen, mutta kirjoittaja huomauttaa, että näiden käytössä on oltava varovainen. Sanojen vaihtelevuus (*variatio verborum*) taas voi tehostaa ilmaisua; Cicero esimerkiksi väkevöittää ilmaisua käyttämällä voimakkaampaa sanaa laimean sanan sijasta mutta myös toisin päin. Väitös on hyvä esimerkki siitä, miten latinan käytön peruseräkkeenä pidettiin edelleen humanistien suosimaa jäljittelyä (*imitatio*) ja miten kiistaton asema Cicerolla oli latinan kielen auktoriteettina.

Lopuksi

Ciceron käsittelistä tutkimuksista käy ilmi, että 1700–1800-luvulla Turun akatemiassa Cicero oli edelleen hyvin arvostetussa asemassa ja hänen tuotantonsa tunnettiin melko hyvin ja laajasti. Hänen ajatuksiaan ylistettiin usein lähes kriittittömästi, mikä kertoo siitä, että yhä oltiin lujasti sidoksissa humanistiseen traditioon. Cicero oli latinan kielen vankkumaton esikuva ja oikeakielisyyden ohjenuora, puhujana ylitse muiden, filosofina erittäin arvostettu ja monessa muussakin suhteessa esikuva. Kriittiset äänenpainot kohdistuivat lähinnä Ciceron käytännön toimintaan, eritoten politiikkaan, sekä hänen luonteeseensa. Väitösten aiheet kuvastavat hyvin sitä, että tutkimuksessa pyrittiin löytämään epätavallisempia lähestymisnäkökohtia Ciceroon tai hänen tuotantoonsa – näkökulmia, joista ei ollut kirjoitettu tai oli kirjoitettu vähän. Tästä hyviä esimerkkejä ovat historia- ja teologiakäsityksiä samoin kuin Ciceron runoutta käsittelevät väitökset. Se, miksi tietty materiaali koettiin hyväksi tutkimuskohteeksi, saattoi johtua myös kyseisen aineiston fragmentaarisuudesta ja/tai sitä kautta sen tuntemattomuudesta (esim. runot ja *De legibus* -teos). Myös 1700-luvulla Brittein saarilla ja Manner-Euroopassa

⁶⁰ *Topica* 30; *Fam.* 7,25. Tekijä ei ilmeisestikään tiedä (tai ei ainakaan tuo sitä esille), että alkuperäiset akkusatiivimuodot ovat *ambo* ja *duo*, koska nämä ovat duaaleja.

⁶¹ Kirjeessä tapahtumat voidaan latinassa esittää lukijan kannalta käyttäen mennyttä aikamuotoa siinä missä nykyään käytettäisiin preesensia. Ciceron kirjeissä kirjetempuksen käyttö on hyvin yleistä ja kehittyntä.

⁶² Svetisismienä mainitaan *ita comparatum est cum hac re* (vrt. ru. ”det är så beställt med den här saken”) pro *ita res comparata est* sekä *facere sibi conscientiam* (vrt. ru. ”göra sig samvete”) pro *ducere sibi religioni*.

⁶³ Vastaavia ohjeita löytyy jo Achreliukselta, ks. Kajanto 2000, 101.

virinneellä kiinnostuksella Ciceroa kohtaan näyttäisi olleen oma vaikutuksensa aiheiden valintaan ja väitösten näkökulmiin.

Kirjallisuus

- Clarke, M. L. 1968. "Non Hominis Nomen, Sed Eloquentiae". Teoksessa *Cicero*. Ed. T. A. Dorey. (3rd ed.), 81–107. London.
- Dorey, T. A. 1968. "Honesty in Roman Politics". Teoksessa *Cicero*. Ed. T. A. Dorey. (3rd ed.), 27–45. London.
- Douglas, A. E. 1968. "Cicero The Philosopher". Teoksessa *Cicero*. Ed. T. A. Dorey. (3rd ed.), 135–170. London.
- Hanho, J. T. 1947. *Suomen oppikoululaitoksen historia 1*, Ruotsin vallan aika. Porvoo.
- Heininen, S. 2007. *Mikael Agricola. Elämä ja teokset*. Helsinki.
- Kajanto, I. 1984. *Porthan and Classical Scholarship. A Study of classical influences in eighteenth century Finland*. Helsinki.
- 2000. *Latina, kreikka ja klassinen humanismi Suomessa keskiajalta vuoteen 1828*. Helsinki.
- Kinnari, I. 2008. "Antiikki Porthanin väitösteeseissä". *Auraica* 1, 121–132.
- Koskimies, R. 1956. *Porthanin aika*. Helsinki.
- Lagus, E. 1890. *Den klassiska språkundervisningen historia i Finland*. Helsinki.
- Laine, E. M. 1997. "Kielet & kirjallisuus. Kieliopit." Teoksessa Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja, 199–209. Helsinki.
- Luther, M. WA, TR. = *D. Martin Luthers Werke. Tischreden*. Weimar 1912–1921.
- Merisalo, O. 1995. "Classical Philology in Eighteen-century Finland. Henrik Hassel and Carl Abraham Clewberg." *Arctos* 29, 137–154.
- Middleton, C. 1837. *The Life of M. Tullius Cicero*. London.
- Nuorteva, J. 1999. *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian perustamista 1640*. Helsinki.
- Oittinen, V. 1998. "Suomen ensimmäiset kantilaiset". *SFY:n 125-vuotisjuhlan kollokvio "Näkökulmia suomalaisen filosofian historiaan"*. Helsinki, 16.–17. X. 1998. <http://filosofia.fi/tallennearkisto/tekstit/2740>.
- Pietarinen, J. 2003. "Johdanto". Teoksessa *Porthan, Opera Omnia XI:2*, IX–XLI. Turku.
- Rawson, E. 2001. *Cicero. A Portrait*. 1st pr. 1983. Bristol Classical Press, London.
- Sarasti-Wilenius, R. 2000. "Noster Eloquendi Artifex". *Daniel Achrelius' Latin Speeches and Rhetorical Theory in Seventeenth-Century Finland*. Helsinki.
- 2009. "Kirjeenkirjoitus akateemisena oppiaineena 1600-luvulla Turun akatemian piirissä". *Auraica* vol. 2, 75–87.
- Thesleff, H. – Sihvola, J. 1994. *Antiikin filosofia ja aatemaailma*. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva.
- Vallinkoski, J. 1962–1969. *Turun akatemian väitöskirjat 1642–1828 I–II*. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 30. Helsinki.

Veli-Matti Rissanen

FM. Tutkija ja tuntiopettaja

Klassilliset kielet ja antiikin kulttuuri. Turun yliopisto

veli-matti.rissanen (apud) utu.fi